

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 5. No. 17. 1940

ESKİ HEKİM BAŞILAR LİSTESİ

(Hekim Hayrullah efendiye göre)

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Bizde hekim başıların listesi Bursalı Mehmed Tahir beyin Osmanlı Müellifleri eserinde etibba faslının sonunda neşredilmiştir. Bu şekilde bir liste başka bir yerde neşredilmediği için bunu tedkiklerimiz esnasında kısmen iktibası muvafık buluyorduk. Merhum Bursalı Tahir bey bu listeyi nereden iktibas ettiğini bildirmemiştir. Fakat bu eseri neşri sırasında eserin müsveddeleri Bayezit Umumi Kütüphanesinde durur, ve müracaatımızda bize kendisine esirgenmediği üzere icab eden malûmatı oradan cömertçe verirdi. O zaman ve sonraları bu eseri neşrederken sandukai kemalât, üstad İsmail Saib efendi hocadan çok müstefid olduğunu duyardık. Bu cihetle de hekim başılara ait bu listenin doğruluğuna, tereddüt göstermekle beraber, inanıyorduk.

Topkapı Sarayı Müzesi müdür muavini İzzet beyin yazdığı hekim başı odası eserinde buna benzer ve kendisinin de ilâve ettiği bazı hekimlerle beraber ikinci bir listeye müsadif olduk. İzzet bey şüphe yok ki Tahir beyin bu listesini ve Osmanlı hekimleri fişlerini esas tutmuştur. Burada birçok yanlışlıklar tekerrür etmiştir. Maalesef listeyi nereden ve ne suretle tamamladığını bildirmemiştir. Bunu da bitabı tereddütle karşılayorduk.

Şimdi, İsmail Saib efendi üstadımızın Maarif Vekâletince satın alınacak kitapları tasnif olunurken hekim başılara ait merhumun kütüphanesinden bir listenin çıktığını değerli âlimimiz Kilisli bay Rifat bize haber verdi ve bu mühim vesikayı da gösterdi. Biz de fotoğrafını ve klişelerini hazırlattıktan sonra kısa izahlarla cümlesinin ruhları şadolsun diye basmağa karar verdik.

EBU REYHANI BİRÜNİ: Kitabüssaydile'sinde şahsî fikirleri hakkında

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Ebu Reyhanı Biruni 632-440 h. (972 - 1048) yaşadığı XI inci asırda İbni Sina kadar mühim eserler vücade getirmiştir. Esasen muasırıdır. IX inci asır, Türk ilim âleminde mühim bir devrenin başlangıcıdır. Çok verimli bir asırdır. İşte bu asrın güzidelerinden Ebu Reyhanı Biruni'yi bir türlü hekim kabul etmek istemezler. Ona sebep bu âlimin tıbbî eserlerini bilmemeleridir. Muhakkak ki Ebu Reyhan devrinin en alim simasıdır. Onu riyaizyeciler ve âlimler yalnız bu sıfatla kalmıyarak artık hekim olduğundan da bahsetmelidirler.

Bir defa tıbbî eserleri az değildir. Vakıa elimizde yalnız bu kitabüssaydilesi mevcuttur. Lâkin diğerlerinin isimlerini biliyoruz. Şeyh Mahallî Mısri de kanunüddünyasında (1) tıbbî eserlerini sayıyor. Sonra diğer eserlerinde ve Hindden ve cevahirden bâhis kitabında hekim olduğuna dair bilgilerine ve çok mühim mutalealarına rast ediyoruz.

Kibüssaydile Fittıb tıbbî eserlerinin en mühimlerinden ve elimizde yegâne nüshası da vardır. Dünya ilim âleminin bu tek nüshası Bursa'da Kurşunlu oğlu Medresesi kütüphanesinde bulunuyor. Mukaddimesini bu Bursa nüshasından Max Meyerhof neşretti (2). Burada hem arapçasını ve hem de almanca tercemesini buluyoruz. Türkce tercemesini Bursadaki nushadan çıkardığımız fotoğraflardan profesör Şerefeddin Yaltakaya yaptı ve bu matbu arapça mukaddimesinin hataları da işaret olunarak tıb tarihi enstitüsü tarafından neşredildi (3).

(1) Topkapı sarayı Revan odası kütüphanesi. No. 1639 ve kadı ve müneccim Abdürrahmanın 1575 de tercemesi.

(2) Das vorwort zur Drogenkunde des Beruni. Berlin. I. Springer. 1932.

(3) مقدمة كتاب الصيدلة في الطب . Kitabüssaydile fittıb mukaddimesi. Mütercimi Şerefeddin Yaltakaya. Tıb Tarihi Enstitüsü. Adet 9. 1937,

Bu mukaddime çok mühimdir. Çünkü farmakolojiye ait en yeni zannolunan fikirleri muhtevidir. Bugün farmakololojiye dair yazılacak bir esere mukaddime olacak mahiyette değerlidir. İlim âleminde yeni yeni zannolunan fikirlerin esaslarını bu dokuz asır evvel yazılmış eserde buluyoruz. Bu cihetle Ebu Reyhanı Biruniyi bugünün ilim adamı addetmekte bile haklıyız. Makaddime tamamen fikrinin mahsuludur.

Bu nadide ve dünya yüzünde tek nüshayı tekrar enstitümüz Bur-sadan getirtti. Kitap çok pejmürde bir hale geldiği için eski cilt mü-tehassısı Necmeddin Okyay şirazesı ve eski kabile beraber eski tarzında bunu ciltledi ve bir de bu eseri baştan sona kadar enstitümüz fotografile istinsah olundu. Bu tek nnsanın halen enstitüde mevcut ve tasnif edilmiş camlarile beraber, üniversite kütüphanesinde, tıp tarihi enstitüsünde, Doktor Feridun Nafiz Uyluk'da ve bir de hususî kütüphanemde birer fotoğraf nushası bulunmaktadır.

Bu eserin mukaddimesi müellifin tamamen kendi fikri mahsulüdür. Eser de şüphesiz diğer eski Saydile kitaplarından iktibas edilmiştir. Türk müellefatından çok istifade etmiştir. Acaba müfredat arasında kendi şahsî müşahedelerinden, fikirlerinden kısa veya uzun bahisler varmı diye düşündük. Zira hekim olmadığı halde böyle bir eser yazmıyacağı ve zaman hekimleri nazarında bunu hekim olmıyacağı halde yapamıyacağı muhakkaktı. Eğer metinde hekimliğe kuvvet verecek fikirleri olursa kendisini hekim kabul etmiyenlere karşı tam bir cevap teşkil edecekti. Bize bu eseri profesör Necati kısmen taradı ve nihayet müellifin şahsî ilâveleri olarak şu bahisleleri buldum dedi. Şimdi yalnız bulabildiklerini burada sıralıyalım.

Varak 106. satır 6... ^٥الابنوس... ben bu zikrdilen ağacın ^٥ابنوس tan başka bir ağaç olduğunu zannetmiyorum. Ziyası kendi parlaklığıdır. Abnosların her nevi ağırlığından suya batır. Suyun üzerinde durmaz. Unnap ağacı da ağırlıkta suyun dibine çökmektedir. Ve renginin beyaz ve kırmızı olması da buna müşabihdir...

V. 24 a. s: 1.. bu il denilen keçinin bir cinsi daha vardır ki boynuzları muka'ar bir tabak gibi yaygındır. Bunun etrafında parmaklar gibi boynuzlar çıkar. Bu ekseriya Türk memleketlerinde ve şimal tsraflarında bulunur...

V. 24 a s: 5.. اطريه hémzenin kesri ve zammiledir. Sürya-
nide الاطرين ve fariside شاه افروش yani tatlıların padişahı yahut
padişahların tatlısı demektir. الامدى diyor ki ekmekten yapılan
ve üzerine bal konulan zülâbiye kadayıf gibi her tatlıya etriye
denir. Halil bunun bir nevi şam tatlısı olduğunu ve bunun böyle cemi
olarak kullanıldığını ve müfredi olmadığını söylüyor. Farabi de ديوان الادب
inde bunun Türkler tarafından ince parçalanmış et ve iplik gibi
kesilmiş hamurdan yapıldığını ve erişte dahi dediklerini söylüyor...

V. 42 a s: 15 Ettiryakulhürevi... bu Heratta yetişir bir ottur.
Yaprağı süs yaprağı ve tohumu beyaz susen gibidir. Güzel kokosu
vardır. Gövdesinde ايرسا gibi şeyler vardır. Bu yılan sokmasına na-
fidir. Ehli Herat derlar ki يتوع denilen bu tiryakı yapmak için bunun
ağacından on tane kurt alınır. Bu kurtlar bir kaba konulur. Bunlar
birbirlerini öldürünceye kadar terkölünür, bir tane kalıncayadek. İşte
bu kalan kurt (بره الساعه) dır. Buna Kaşgar ve Balasağun da karadut
denildiğini zikrederler...

V. 42 b. s: 7 تريك تركى ... ben gençliğimde Türkmen taifesinden
bir ihtiyar adam gördüm. Bu adam Harezme tiryaklar ve otlardan
yapılmış bir takım devalar getirirdi. Ve tıp kitaplarında mürekkep ve
müfret nebat namına neler zikrolunuyorsa hepsini elde ettiğini ve bun-
lardan yapılan mucize gibi müessir mumyalar müşahede ettiğini iddia
ederdi...

V. 45 a. s: 2 تنعيمه ... gibi büyük ve yapraksız bir ağaçtır,
yeşildir. Sâkı kalındır. Yalnız su üzerinde biter... bizimkiler derlerki
bunun Hindî cinsinin iki nevi vardır. Bir nev'i tebeşir gibi beyazdır.
Ona Hindliler توتة بشر كلم derler. En iyisi budur. Toprakların ara-
sından toplanılır...

V. 49 a. s: 16... meliklerden bazılarının cevahir ile murassa bir
maşrapaları vardır. Ben bunu gördüm. Bir kimseyi arı ısırdığı va-
kitte bu marşabanın içine süt konulur. Bir saat kadar onun içinde
terkolunur. Sonra bu süt o adama içirilir. Ve sokulan yere de sürü-
rülür. Süt onun bedenine sirayet eder ve ağrı kesilir...

V. 89 a. s: 13. العثم ... Biz bu kelimeyi kitabünnebatla العثم
olarak gördük...

V. 121 b. s: 19 mıknaṭis... rumca ايرقايئا و منطقون و مغايطش dır. Süryanide كدمل ve fâriside آمن ربای , hintçe كدمل ve dahi هر باج denilir ki ben ahen rubaydan alınmış olduğunu zannedirim.

V. 128 b. s: 4... ben bazı Hintlilerden işitmiştim. Köylerin kapılarında çöpler çoğalır. Tepeler gibi yükselir. Bunlar bazan ateş alır. Tamamile yandıktan ve kül olduktan sonra soğuduğu vakitte karıştırılır. Altından پوشادر çıkar...

V. 134 a. s: 14 سكيتج يش beyaz bir taştır. كتاب النخب de bunun حجر الغلبه olduğu ve Türkler galip gelmek ve hazmı ağır şeyler yedikleri vakitte mideleri ağrıtmamak için kullandıkları zikrolunur.

Biruni eserinde en mühim menbaları zikrediyor. Muhtelif isimlerin farklarına pek ehemmiyet veriyor. Tesirlerine dikkat etmiş. Bu işle meşgul olmuş, bütün teferruatı zikrediyor. Yalnız bu ilmin amelisi-ne de vakıf. En mühim müellifleri itimadla yazıyor. Kitabüssaydile herhalde Biruninin en olgun zamanına ait bir eserdir. Zira Hinde gidip geldikten sonra bunu yazdığına dair eserinde mühim izler vardır. Hintlilerden çok istifade etmiş. Dendiği gibi Hint alimlerinin o zamana kadar bilinmeyen ilmi ve tıbbî birçok fikirlerini islâm türk âlemine tanıtmış. Bu Kitabüssaydile eseri bu noktadan da mühimdir. Sonra Orta Asya Türk kültüründen ve Saydileye dair türklerin tecrübe ve malûmatından da bahsetmesi itibarile Kitabüssaydile fittıb eseri çok mühim bir kaynaktır. Salâhiyetli bir alimimizin bu eseri tamamen tercemesi bütün bu cihetlerin daha etraflı bir surette anlaşılmasına medâr olacaktır. Biz yalnız bu eserin münderecatı hakkında maalesef kâfi olmıyan bir tarama yaptırabildik, şu satırlar bile bizde bu kanaati hasıl etmiştir.

Eserden bir cihet daha anlaşılacaktır ki o da şudur: XI inci asırda Süryanice ve istilâhları bu asırımızda diğer diller meyanında lâtinçe ve istilâhları mesabesinde şarkta yine ehemmiyetini kaybetmemiş bulunuyor. Süryanice o asırda yaşayan bir dildir.